

השפעת מצב הלחימה בצפון על חייהן של נשים ונערות ישראליות- ניתוח מגדרי

מוגש לרשות לקידום מעמד האשה מטעם "אשה לאשה-מרכז פמיניסטי חיפה" בתאריך 11/08/2006

כתבה: שרי אהרוני

רקע:

החוק הבינלאומי גורס כי מדינות המצויות במלחמה מחויבות להגן על אוכלוסייה אזרחית מפני פגיעה הנגרמת כתוצאה מלחימה, בכך נכללים גם צורכיהן הייחודיים של נשים ונערות המתגוררות באזורי סכסוך. באמנות שעליהם חתומה מדינת ישראל וביניהן "האמנה נגד כל צורות האפליה כלפי נשים" (1977) (CEDAW) ו"מצע הפעולה של בייג'ין +5" (2000), מופיעות התייחסויות מפורטות לסוג המחויבות הנדרשת ממדינות בכל הנוגע למניעת סכסוכים צבאיים, לניהולם, לניסיונות ליישב אותם ולשיקום לאחר תום הסכסוך. כמו כן, בהחלטה 1325 של מועצת הביטחון "נשים, שלום וביטחון" (2000) מופיעה הכרה מפורשת בכך "שהבנת השפעותיהם של סכסוכים מזוינים על נשים ונערות, והנהגת הסדרים מוסדיים יעילים לשם הבטחת שלומן והשתתפותן המלאה בתהליך השלום יכולות לתרום באורח משמעותי לשמירתם של השלום והביטחון הבינלאומיים ולקידומם."

בדו"ח שפורסם על ידי "אשה לאשה" אודות השפעות האינתיפאדה השנייה (2000-2004) על

נשים בישראל כונסו הממצאים הבאים, הרלבנטיים לדעתנו כבסיס לניתוח המצב הנוכחי:

- נשים מודרות מתהליכי קבלת החלטות הנוגעים לניהול ויישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני וכתוצאה מכך השקפותיהן אינן מיוצגות כראוי.
- השפעות הלחימה על נשים בישראל הן ייחודיות ומועצמות על ידי תפקידיהן החברתיים כמטפלות, חשיפת היתר שלהן לאלימות על בסיס מגדרי ומיני וחולשתן הכלכלית. לאור העיורון המגדרי המאפיין את השיח המקומי על ביטחון לאומי, השפעות אלו אינן מובאות בחשבון.
- נשים מקבוצות מוחלשות ובמיוחד נשים ערביות, עולות ואמהות חד-הוריות פגיעות במיוחד להשפעות הסכסוך, ופעמים רבות הן אינן זוכות לסיוע המותאם לצורכיהן.
- נשים שהיו חשופות בעבר או בהווה לאלימות על רקע מגדרי גילו סימני חרדה וקשיים נפשיים גדולים ביותר בחשיפה לאלימות פוליטית, יחד עם זאת, נשים אלו מיעטו לפנות לקבלת סיוע.
- למדינת ישראל אין מדיניות ברורה בנוגע להגבלת כמות הנשק הנמצאת בידי האוכלוסייה האזרחית ולכן נשים ישראליות היו חשופות לאלימות מצד בני משפחה הנושאים נשק.¹

מצבן של נשים בצפון מאז תחילת הלחימה ב-13 ליוני 2006:

ההערכה המוצגת להלן מבוססת על שיחות טלפון ומפגשים שנערכו בשבועות האחרונים עם ארגוני נשים באזור הצפון כמו גם על פניות שהגיעו ל"אשה לאשה" ולארגונים עמיתים ב"קואליציית ארגוני נשים-חיפה". לאור הקושי הרב באיסוף של נתונים מספריים מדויקים, זהו ניתוח המסמן מגמות כלליות העולות מהשטח במספר תחומים עיקריים:

נשים מפונות: התמשכות מצב הלחימה בצפון הוביל לכך שאחוז הנשים והילדים בקרב תושבי הצפון שבחרו לעזוב את בתיהם באופן זמני או שפוננו באופן ייזום על ידי הרשויות, הינו ככל הנראה גבוה ביותר. הסיבות העיקריות לכך הן: א. במשפחות רבות הגבר הינו המפרנס העיקרי ולכן הפחד מפני אובדן הכנסה מחייב פיצול של המשפחה. ב. בשל גיוס המילואים ההולך ומתרחב. ג. בשל פגיעותן של משפחות חד-הוריות שבראשן עומדות נשים.

טיפול בילדים: עם התחלת הלחימה בצפון נסגרו כל מוסדות החינוך והמסגרות המיועדות לילדים כולל: פעוטונים, מעונות, גנים, קייטנות ומחנות קיץ. כתוצאה מכך, מרבית נטל הטיפול בילדים נפל על כתפיהן של הנשים. השהות הארוכה עם ילדים במקלטים, במרחבים מוגנים או בבתים מהווה גורם שוחק מבחינה נפשית וכלכלית ובמקרים רבים אינה מאפשרת לנשים לחזור למקום עבודתן. יש לציין כי מספר ארגונים וביניהם נעמ"ת וויצ"ו פתחו את המעונות והפנימיות במרכז הארץ לקליטת ילדים מאזור הצפון, דבר שסיפק מענה למשפחות שעזבו את בתיהם.

מצב כלכלי: השלכת מצב הלחימה על מצבן הכלכלי של נשים הינו מכריע. חוסר ביטחון תעסוקתי הינו חמור במיוחד בקרב נשים העובדות בעבודות זמניות, במשק בית, בטיפול בילדים, בחקלאות או המועסקות דרך חברות כוח-אדם. נשים אלו, ובמיוחד נשים השייכות לקבוצות סוציו-אקונומיות חלשות כגון ערביות, עולות, חד-הוריות ומזרחיות הינן פגיעות במיוחד בעתות של חוסר יציבות פוליטית. גורמים כגון היעדרות מתמשכת ממקום העבודה בשל הצורך לטפל בילדים או בשל המעבר למרכז הארץ עלולה להוביל לפיטורים, אובדן הכנסה וחסכוניות. בימים אלו נראה כי נשים המועסקות במקום עבודה קבוע יהיו זכאיות לתשלום משכורותיהן בעקבות הסדר הפיצויים, ואולם, נשים שהינן עובדות זמניות או מועסקות ללא תנאים סוציאליים לא יזכו לפיצוי². יתר על כן, סגירת לשכות הרווחה בימים הראשונים של המלחמה ופעילותן המצומצמת בימים אלו (בעיקר מענה טלפוני) הותירה נשים רבות ללא ליווי מסודר, ללא מידע על זכויותיהן וללא אפשרות לתבוע הבטחת הכנסה או תשלומי ביטוח לאומי בעקבות אובדן הכנסותיהן.

נסיבות אלו הובילו נשים רבות להסתמך בראש ובראשונה על ארגוני סיוע התנדבותיים ועל מערך השירותים המוניציפאליים, שאינם אחידים במשאביהם הכלכליים והארגוניים, בכדי להבטיח צורכי קיום בסיסיים.

אלימות על רקע מגדרי: החשיפה של העורף בישראל להתקפות טילים הביאה לשינוי ניכר באורח החיים המשפחתי הבא לידי ביטוי בכך שבני המשפחה מצויים יחד שעות ארוכות לעיתים בתנאים פיזיים קשים ותחת לחץ נפשי מתמשך. ואולם, מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית באזור הצפון (חיפה וקריית שמונה) מדווחים כי בתקופה זו חלה ירידה של כ-75%-90% במספר הפניות החדשות

לקו. גם קו החירום הארצי למניעת אלימות במשפחה מדווח כי בשבוע וחצי הראשונים ללחימה חלה ירידה ניכרת בפניות של נשים על אלימות, למרות שאין ברשותם עדיין הערכה מספרית ברורה או פילוח מדויק של פניות מהצפון.³ ארגון נשים נגד אלימות בנצרת מדווח גם הוא על ירידה מסוימת בפניות של נשים. הסיבות העיקריות לירידה בפניות לקווי החירום הן: א. תחושה פנימית של חוסר לגיטימציה לעסוק באלימות "אישית" כאשר האלימות ה"פוליטית" גואה. ב. העדר נגישות למספרי טלפון או מידע בשל מצב החירום. ג. העדר הפרטיות הדרושה בכדי ליזום שיחת טלפון.

מניתוח הפניות שכן הגיעו לקווים עולה כי נשים מדווחות על קשיים מיוחדים המאפיינים את מצב הלחימה. אלה כוללים: החמרה במצבן הנפשי של נפגעות תקיפה מינית על רקע חוסר הוודאות הכללי, החמרה באלימות התוך-משפחתית אצל נשים שסובלות מאלימות מצד בן-הזוג והחמרה באלימות כלפי ילדים. כל הגורמים שעימם שוחחנו הביעו דאגה לנוכח הפגיעות האפשריות בילדים ונשים השוהים במקלטים או בבתי זרים ואשר אינן מדווחות לנוכח מצב החירום.

בנוסף, מרבית הנשים ששהו במקלטים לנשים נפגעות אלימות פונו ופוזרו במקלטים באזור המרכז, וקו החירום לנפגעות אלימות מדווח כי הפניית נשים מהצפון למקלטים נעשתה באופן שגרתי ולעיתים אף בדחיפות גדולה יותר מאשר בזמנים רגילים. יחד עם זאת, סגירתן של לשכות הרווחה במרבית היישובים בצפון גרמה לכך שהטיפול בפניות על רקע אלימות במשפחה הועבר באופן ישיר למוקדים העירוניים שטיפלו בהם במתכונת מקומית וללא כל פיקוח או מעקב מסודרים. מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית דיווחו כי אף גורם ממשלתי או מוניציפאלי לא יזם כל קשר עימם לבדיקה של מידת התפקוד שלהם או צורכיהם.

לבסוף, בהתאם ל"חוק למניעת אלימות במשפחה" סעיף 2.ב (איסור החזקה ונשיאה של נשק) ברצוננו להזכיר כי קיימת חובת העברת מידע בנוגע לצווי הרחקה שהוצאו לגברים אלימים מהנהלת בתי המשפט לידי רשויות הצבא. במקרה של גיוס מילואים נרחב, הרי שאי הקפדה על מילוי הוראות החוק עלולה להוביל לסיכון חייהן של נשים וילדים.⁴

מצב נפשי: מצב המלחמה המתמשך והחרדה הכרוכה בו משפיעים על בריאותן הנפשית של נשים אשר פעמים רבות משמשות כמטפלות ונדרשות להכיל את רגשותיהם וחרדותיהם של שאר בני המשפחה. נשים שהיו או הינן קורבנות לאלימות על רקע מגדרי הינן פגיעות במיוחד לסבול מבעיות נפשיות כתוצאה מלחץ וחרדה, ובמיוחד אם הן נחשפות באופן ישיר לאירועים טראומטיים. הימנעות מהתייחסות נאותה לצורכיהן הרגשיים של נשים המתגוררות באזור הצפון עלולה להוביל להידרדרות ארוכת טווח בבריאותן הנפשית ובאיכות חייהן.

בריאות: כתוצאה מהתקפות הטילים המתמשכות באזור הצפון שובש מערך השירותים הבריאותיים לאזרחים. קופות החולים נערכו לקבלת חולים באופן מוגבל וחלק מבתי החולים פועלים במערך חירום. יש לציין כי בית החולים בנהריה ובית החולים בצפת היו נתונים תחת התקפות טילים ישירות והם פועלים באופן חלקי. גם בית החולים רמב"ם ובית החולים כרמל בחיפה העבירו מספר מחלקות לקומות תת-קרקעיות, כולל חדרי לידה ומחלקת נשים. מצב זה משפיע על נגישותן של נשים ללידה בבתי החולים בצפון ולכן נשים רבות שמועד לידתן קרב עברו להתגורר במרכז הארץ כדי ללדת

בבתי חולים שם. גם הנגישות לשירותים רפואיים ייחודיים לנשים כמו הפסקת הריון, מעקב הריון וטיפת חלב הוגבלה בתקופה זו. בחיפה והקריות פועלות 20 טיפות חלב (מתוך 45) במתכונת חירום הכוללת רק מתן חיסונים לתינוקות עד גיל חודשיים ומתן מענה טלפוני. בטבריה, נצרת ועפולה פועלות טיפות החלב במתכונת רגילה, ואילו בעכו, צפת ונהריה פועלות התחנות בצורה לא סדירה וחלקית ונפתחות למספר שעות ביום במקומות ממוגנים כאשר עדיפות ניתנת לנשים אחרי לידה.⁵ נשים אשר עזבו את אזור הצפון זכאיות לקבל שירותי טיפת חלב כמו גם שירותים רפואיים בבתי חולים ומרפאות ברחבי הארץ כולל טיפולים כימותרפיים.

נשים ערביות: מספרן הגדול של נשים ערביות באזורים שנפגעו כתוצאה מהתקפות טילים מחייב בחינה ייחודית של צורכיהן כנשים וכמיעוט לאומי. משום שנשים אלו מתגוררות באזורים שבהם אין מיגון ומערכת התראה מתאימים הרי שמספר הפגיעות בנפש ומידת החשיפה שלהן לאירועים טראומטיים הייתה גדולה במיוחד. בהתחשב במצבן הכלכלי הפגיע של נשים ערביות, בניידותן המוגבלת, בנגישותן המצומצמת למידע ובהיעדר תשתית מוניציפאלית איתנה, הרי שהשפעת המצב הנוכחי על חייהן היומיומיים ועל בריאותן הנפשית והגופנית היא קשה.

תפקודם של ארגוני הנשים (מלכ"רים): באזור חיפה והצפון ישנם עשרות ארגונים וקבוצות של נשים המפעילים תוכניות ופרויקטים המעניקים מידע, סיוע ותמיכה לנשים בתחומים שונים: חינוך, בריאות, תעסוקה, כלכלה, איכות סביבה, מנהיגות קהילתית, דו-קיום, סיוע משפטי ועוד. רוב הארגונים הללו הפסיקו את פעילותם בשבוע הראשון של הלחימה ומאוחר יותר חלקם שבו לעבוד במתכונת מצומצמת תוך שינויים מהותיים בתכנית העבודה השנתית או העברת משרדים ותוכניות הכשרה לאזור מרכז הארץ. חלק מארגוני הנשים סובלים מחוסר יכולת להפעיל את משרדיהם משום שהם מצויים באזורים הנתונים תחת התקפות טילים כמו משרדי העמותה להעצמה כלכלית לנשים ומרכזי מהות בחיפה, כך גם במרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בקריית שמונה. ארגונים המסתמכים על פעילות של מתנדבות, כמו מרכזי הסיוע, אינם יכולים לספק הגנה מתאימה למתנדבות ולכן קווי החירום הועברו לקבלת שיחות מאזורים אחרים בארץ.⁶

לאור העובדה שמרבית הארגונים הללו אינם נכללים בהסדר הפיצויים שגובש מול משרד האוצר יהיה עליהם לעמוד באופן עצמאי בהוצאות השוטפות שנגרמו להם כתוצאה מאובדן ימי עבודה וחוסר יכולת לעמוד ביעדים שהוצבו. מבדיקה מול מספר ארגונים בצפון עולה שלא נתקבלו פניות יזומות מצד רשויות המדינה, רשויות מקומיות (כולל מהיעוצות המקומיות למעמד האשה) בבקשה לבדיקת הצרכים הייחודיים לנשים.⁷ לאור המצב הנוכחי ייתכן כי ארגוני הנשים המקומיים, שהנם על פי רוב עמותות בגודל קטן ובינוני, לא יוכלו לחזור לפעילותם הרגילה בלי סיוע כספי מיוחד שיסייע להן להתמודד עם הצרכים החדשים של נשים ונערות בסביבתן.

סוגיית "היום שאחרי":

מרבית הארגונים שעמם שוחחנו ציינו כי אין בידיהם תכנית עבודה ברורה ל"יום שאחרי". הדבר נובע ממספר סיבות עיקריות: א. ציפייה שמצב המלחמה יסתיים במהרה ותתאפשר חזרה לפעילות שגרתית לפי תכנית העבודה המקורית. ב. חוסר יכולת טכנית של עובדות הארגונים להיפגש בכדי לנסח תכניות עבודה חלופיות. ג. היעדר מידע ברור אודות השפעות המצב על אוכלוסיית היעד והצרכים המיידים בשטח ד. העדר משאבים כלכליים ה. המתנה ל"הוראות מלמעלה", בעיקר כשמדובר בסניפים של ארגונים ארציים או בשירותים ציבוריים.

הדאגה העיקרית העולה מהשטח נוגעת לקריסת מערכת שירותי הרווחה הרשמית במהלך השבועות הראשונים של המלחמה ולא-יכולתה להתמודד עם הצרכים המורכבים של נשים הנפגעות באופן ייחודי כתוצאה מהמצב. על כן, סוגיית ה"יום שאחרי" אמורה להידון תוך בחינת ההיערכות של מערכת הרווחה מבחינת הקצאת משאבים, כוח אדם ושירותים לטובת נשים בכלל ונשים מקבוצות מוחלשות בפרט.

מספר נקודות עיקריות שיש להביא בחשבון בנוגע להיערכות לאחר סיום ההתקפות על העורף בישראל: א. תתכן עליה בפניות של נשים לקווי-חירום, מרכזי סיוע ומקלטים לנשים נפגעות אלימות. ב. תתכן עליה בפניה של נשים לקבל שירותים בלשכות הרווחה. ג. תיתכן עליה בפניה של נשים לקבל קצבאות הבטחת הכנסה ודמי אבטלה בעקבות אובדן הכנסה ופיטורין. ד. תיתכן נסיגה ביכולת הפעילות של ארגוני הנשים בשטח. ה. תתכן עלייה במצבים הדורשים התערבות וסיוע לנערות וילדות שעברו תקיפה מינית. ו. תיתכן עלייה בפניות של נשים לקבלת טיפול רפואי וסיוע נפשי ורצון להקמת קבוצות העצמה לנשים. ז. כל תכנית ממשלתית חייבת להביא בחשבון את צורכיהן של נשים ממגוון קבוצות באוכלוסייה ובמיוחד של נשים ערביות, עולות חדשות מרוסיה ואתיופיה, נשים קשישות, נשים עם מוגבלות, נשים חד-הוריות ועוד.

סיכום

היכולת לקדם זכויות של נשים ונערות בתקופות של מלחמה הינה מצומצמת ביותר. בימים שבהם סדר היום הציבורי מוכתב על ידי המצב הביטחוני נדחק לשוליים קולה של החברה האזרחית בכלל, וביתר שאת קולן של הנשים. אחד האתגרים הניצבים בפני כל העוסקות בקידום זכויות נשים כרגע הוא לפעול כנגד ההיגיון הצבאי המכתיב עבור נשים תפקידים מצומצמים ומונע מהן להישמע במרחב הציבורי-פוליטי. בימים אלו נשים רבות המתגוררות בצפון מדינת ישראל מוצאות עצמן חוזרות למלא תפקידים מגדריים מסורתיים הכוללים טיפול בילדים, קשישים וחולים, שמירה על היציבות התוך-משפחתית, הכלת הרגשות הקשים והלחץ של ילדים ובני-זוג. כתוצאה מכך הן מוותרות על עצמאותן הכלכלית ומקורות הכנסתן ונהיות פגיעות יותר לאלימות על רקע מגדרי. בנוסף לכך, גיוס המילואים הנרחב החזיר נשים יהודיות רבות לתפקיד האזרחי של אמהות, רעיות, אחיות ובנות של חיילים וחללים ולהתמודדות עם מערכת הלחצים והקשיים הכרוכים בכך.

על כן, לצד המאמצים לייצר תכנית פעולה שתוכל לענות על צורכיהן המיידים וארוכי הטווח של נשים ישראליות יש לרכז מאמצים בכדי לסייע לארגוני נשים חוץ-פרלמנטריים העוסקים בשינוי חברתי, בהעלאת מודעות פמיניסטית ובקיודם תרבות של שלום ודו-קיום. ברמה הממשלתית על הרשות לקידום מעמד האשה גם לפעול ליישום "חוק שיווי זכויות האשה" הקובע כי יש לתת ייצוג הולם בכל "ועדה או גוף אחר שהוקם לשם עיצוב מדיניות לאומית בכל נושא לרבות בנושאי חוץ או ביטחון, או לשם מניעה, ניהול או פתרון של סכסוך מדיני או בינלאומי, לרבות ניהול משא ומתן, ובכלל זה לקראת חתימה על הסכם ביניים או על חוזה שלום."

¹ זק"ש דליה, סער עמליה ואהרונ שרי, "עדות אילמת: נשים בסכסוך הישראלי-פלסטיני", דו"ח מטעם "אשה לאשה- מרכז פמיניסטי חיפה", אוקטובר 2005.

² קו החירום שהפעילה נעמ"ת מתחילת הלחימה בצפון נותן מענה לפונות בעיקר בכל הנוגע לזכויות כלכליות ודיני עבודה. בשיחה עם עורכות הדין המפעילות את הקו עלה כי מרבית הפונות לקו היו נשים מהצפון שחוששות מפיטורין עקב מעבר זמני למרכז הארץ או שהות עם הילדים בבית. מרכז "מהות" שהינו מרכז תעסוקתי בחיפה מדווח כי מפניות טלפוניות יזומות אל מעל ל-100 נשים שהיו בקשר עם המרכז, עולה כי הנפגעות העיקריות הינן נשים ללא עבודה קבועה או בעלות עסק קטן אשר נותרו למעשה ללא כל הכנסה ובמקרים רבים אינן משתייכות לקבוצות הנכללות בהסדר הפיצויים שנחתם עם האוצר. חלק ניכר מנשים אלו סובלות מהעדר מזומנים לקנייה של מוצרי מזון בסיסיים.

³ ייתכן שאחת הסיבות לירידה בפניות לקו החירום של ויצ"ו (1-800-22-0000) נובעת מכך שעם פרוץ הלחימה נפתח הקו לפניות כלליות בנושא הלחימה (עם פרסום המספר במשך יומיים וחצי בטלוויזיה), דבר שהוביל לעשרות פניות בדקה, שמרביתן נותרו ללא מענה.

⁴ דו"ח מבקר המדינה מהודש מאי 2005 קבע כי נתגלו ליקויים רבים בהעברת נתונים אודות צווי הרחקה שהוצאו לגברים אלימים על ידי בתי משפט בישראל לידי משרד הפנים.

⁵ מלשכת הבריאות המחוזית בצפת נמסר כי מרבית הנשים אחרי לידה עזבו את בתיהם באזור הצפון והן זכאיות למעקב וחיסונים בטיפות חלב ברחבי הארץ.

⁶ נכון להיום קו הסיוע 1202 באזור חיפה, הנותן מענה לפונות מעכו עד חדרה, הועבר למרכז הסיוע ברעננה; קו הסיוע 1202 בקריית שמונה המשרת את אזור הצפון, הועבר למרכז הסיוע בירושלים.

⁷ יש לציין כי ה"קרן החדשה לישראל" פנתה באופן ייזום לארגונים הנתמכים על ידה בבקשה להעביר רשימות של צרכים בכדי לספק מענקי חירום לארגוני נשים. קרנות אחרות המפעילות תוכניות לנשים כגון הסוכנות היהודית והג'וינט לא פנו למרבית הארגונים עימם היינו בקשר (לעמותות בסדר גודל קטן-בינוני).